

TÂRGU FRUMOS ÎN EVUL MEDIU (SECOLELE XV-XVIII)

Târgurile sau orașele medievale din Moldova, cu mici excepții, nu au beneficiat încă de o analiză istorică completă. Cercetarea lor monografică, secvențială sau integrală, rămâne un domeniu deschis pentru arheologi și istorici. Majoritatea cercetărilor referitoare la istoria urbană a Moldovei medievale s-au făcut la nivelul generalităților, a ceea ce era comun pentru așezările de acest tip. În sensul acesta dispunem de valoroase studii și articole semnate de P.P. Panaitescu¹, N. Grigoraș², Alexandru I. Gonța³, Constantin C. Giurescu⁴ și, în special, de D. Ciurea⁵.

În rândurile următoare ne propunem, în limita documentelor editate și inedite și a puținelor lucrări scrise despre Târgu Frumos, să oferim câteva repere pentru realizarea unei monografii a acestei așezări medievale. Menționăm că nu am luat în discuție aici problematica legată de hotarul și ocolul târgului.

Informația documentară privitoare la Târgu Frumos este foarte restrânsă pentru secolele XV-XVI (nu mai mult de zece documente); ar mai putea fi și altele din această perioadă în acele acte ale lui Gheorghe Vodă, de care îi povestea căpitanul Ion serdarului Ștefan Stârcea la 1819, și care îl interesau atât de mult pe hatmanul Constantin Palade⁶. Numărul documentelor este mai mare dacă ne raportăm la secolul al XVII-lea și primele decenii ale veacului următor; cele mai multe dintre acestea vizează chestiuni de proprietate, iar cele externe interesează, mai ales, pentru înfățișarea așezării.

Bibliografia istorică a orașului de pe Bahluiet este săracă. Nicolae Iorga scria, mai întâi, câteva rânduri despre Târgu Frumos⁷; savantul va reveni asupra acestui subiect cu ocazia publicării unor importante documente relative la statutul târgului în preajma anului 1800⁸.

Probabil și sub impulsul marelui istoric, un harnic preot de parohie, Neculai Dărăngă, va scrie o monografie a comunei Târgu Frumos⁹. Încercarea este meritorie, însă se resimte lipsa

¹ P.P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, Ediția a II-a, București, 1994, p.119-160.

² N. Grigoraș, *Dregătorii târgurilor moldovenești și atribuțiile lor până la Regulamentul Organic*, Iași, 1942; idem, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în "SCSI", an. XI, 1960, nr.1, p.83-96; idem, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul orânduirii feudale și evoluția ei*, în "SCSI", an. XII, 1961, nr.2, p.213-232; idem, *Proprietatea funciară și imobiliară a meseriașilor, negustorilor, boierilor și mândărilor din orașele moldovenești. Regimul și rolul ei în secolele XV-XVII*, în "AIIAJ", t.VII, 1970, p.83-106.

³ Alexandru I. Gonța, *Despre orașul moldovenesc în veacul al XV-lea - locuitorii și starea lor socială*, București, 1963.

⁴ Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967.

⁵ D. Ciurea, *Orașele și târgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului*, extras din "SCSI", an.VII, 1956, fascicula I; idem, *Noi considerații privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV-XIX*, în "AIIAJ", t.VII, 1970, p.21-58.

⁶ C. Istrău, *Știri despre documente moldovenești în Transilvania la 1819*, în "RA", t.X, 1967, nr.2, p.181-186.

⁷ N. Iorga, *Podul Iloaiei și Târgu Frumos*, în "Floarea darurilor", nr.2, 1907, p.632-639.

⁸ Idem, *Pagini de istorie culturală. Privilegiul din 1815 al Târgului Frumos*, în "ARMSI", seria a II-a, LXXXIV, București, p.35-64; (în continuare: Iorga, *Privilegiul*); idem, *O hotarnică în jurul Târgului Frumos (1796)*, în "RI", t.XX, 1934, p.344-354.

⁹ N. Dărăngă, *Monografia comunei Târgu Frumos*, Iași, 1916.

informației istorice; pe de altă parte, lucrarea plătește un prea mare tribut prezenteismului. Totuși, monografia părintelui Dărăngă, alături de primele însemnări ale lui Iorga, au meritul unui început de drum și trebuie consemnate ca atare.

Mihai Costăchescu, născut nu departe de Târgu Frumos, a îmbogățit bibliografia localității. Lucrările sale¹⁰, rămase în manuscris, într-un stadiu primar, nu ne pot oferi prea multe elemente, relevante fiind doar pasajele referitoare la localizarea, vechimea și uricul târgului. În rest, se trec în revistă documente diverse cu privire la Târgu Frumos.

Am fi însă nedrepti dacă, într-o bibliografie a acestui oraș, nu am include și unul dintre studiile (cu un caracter, mai ales, geografic) lui Victor Tufescu¹¹. Aici se află destule pagini despre istoricul așezării, geograful făcând apel, constant, la colecțiile de documente editate până în 1940.

În perioada postbelică, Târgu Frumos nu a mai beneficiat de nici o lucrare specială. Se cuvine să amintim, însă, că istoricul Constantin C. Giurescu, în partea a doua a volumului citat mai sus (vezi nota 4), îi consacră câteva pagini; aici sunt ordonate puținele informații medievale cunoscute, subliniindu-se necesitatea efectuării de săpături arheologice pe vatra veche a târgului.

Așezarea apare în hărțile medievale occidentale¹² sub denumirea "Margozeft" sau "Margozezt"; Iorga a încercat identificarea acestui toponim cu Mogoșeștii de pe Siret¹³, pornind, probabil, de la asemănarea formală a celor două toponime. Târgu Frumos era așezat în partea de apus a străvechiului ținut al Cărligăturii, căruia i-a fost și reședință tot evul mediu. După Miron Costin¹⁴, orașul se afla în Țara de Sus. Cantemir, situând ținutul Cărligăturii în Țara de Jos, plasează, logic și reședința sa tot aici¹⁵. Părerea justă este cea din urmă.

Situată la întretăierea unor importante drumuri comerciale¹⁶, localitatea nu era totuși amintită în privilegiile domnești din 1408 și 1456, constituind însă una din etapele obligatorii ale negustorilor ce-și transportau marfa pe traseul ce venea de la Siret spre Prut, din Transilvania în Moldova sau din Polonia spre Cetatea Albă și Chilia¹⁷. După 1484 era unul dintre târgurile ce jalonau "drumul moldovenesc"¹⁸.

Târgul întrunea toate atributele unui important vad comercial, intrând în tipologia "orașelor de popas"¹⁹. "Așezat < așadar > lângă Strungă pe unde trece drumul străvechiu, din valea Siretului în a Bahluiului, Bahluiului, către Iași, (...), Cotnari și Hârlău ..." ²⁰, localitatea este situată într-o zonă pe care V. Tufescu o denumea "Poarta Târgului Frumos"²¹, fiind un element a ceea ce astăzi se numește Podișul Moldovenesc²².

¹⁰ Mihai Costăchescu, *Târgul-Frumos și satele din jur*, în mss. la Arh. St. Iași, fond personal "M. Costăchescu", nr. 1268; idem, *Târgul-Frumos și satele din ținutul Cărligătura*, în mss. la Arh. St. Iași, același fond, nr. 1268.

¹¹ Victor Tufescu, *O regiune de vie circulație: "Poarta Târgului Frumos"*, în "BSG", LIX, 1941, p. 330-412 (în continuare: Tufescu, *O regiune*).

¹² Georg Reichersdorffer, *Chorographia Moldavia*, Viena, 1541; G. Gastaldi, *Carta del Bacino Danubiano*, 1566; idem, *Carta della Romania*, Antverpia, 1584, apud Marin Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, vol. I-II, București, 1938, *passim*.

¹³ Iorga, *Privilegiul*, p. 37, nota 3.

¹⁴ Miron Costin, *Opere*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 210.

¹⁵ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 73.

¹⁶ Alexandru I. Gonța, *Legăturile economice ale Moldovei cu Transilvania în secolele XIII-XVII*, ediția Ion Caproșu, București, 1989, p. 25-45.

¹⁷ *Ibidem*, p. 28-29.

¹⁸ *Ibidem*, p. 32.

¹⁹ D. Ciurea, *Noi considerații ...*, p. 23, nota 6.

²⁰ M. Costăchescu, *Târgul-Frumos și satele din ținutul Cărligătura*, planșa Târgul-Frumos.

²¹ Victor Tufescu, *Iașii și orașele din nordul Moldovei*, Chișinău, 1932, *passim*; idem, *O regiune ...*, p. 340.

²² C. Martiniuc, Alex. Ungureanu, *Harja unițiilor naturale*, p. 43, apud V. Chirica, M. Tănăsachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. I, Iași, 1984, p. 21.

Precizăm că vechiul târg se afla la o oarecare distanță de ceea ce hrisoavele stărușitului de veac XVIII numesc "vatra nouă"²³. "Seliștea veche" sau "vatra veche" era la nord de Bahluiet pe un teren mai înalt, în preajma locurilor pe care s-au înălțat biserica Sfânta Paraschiva²⁴ și curtea domnească. Aceste locuri au servit de scenă întregii istorii medievale a Târgului Frumos.

"În lipsă de date istorice, care să ne spună de începuturile multora din orașele noastre, noi putem citi în *însăși tulpina cuvântului* felul cum s-a urzit viața"²⁵. Să vedem ce au "citit" cercetătorii în numele Târgului Frumos, pentru că acest aspect a suscitât un interes deosebit. Precizăm că am lăsat la o parte numărul mare de legende existente pe această temă²⁶.

Pomind de la informațiile oferite de Dimitrie Cantemir²⁷, N. Iorga²⁸, N. Dărăngă²⁹, Constantin C. Giurescu³⁰ și Alexandru Obreja³¹ au conchis că denumirea așezării este legată de cadrul natural în care era amplasată. M. Costăchescu, inițial, considera "numele Târgului Frumos o enigmă"³², susținând mai apoi că "s-a numit <astfel> din cauza așezării (КРАСНЪ ТЪРГЪ) dată fiind slavizarea numelor în terminologia slavă a documentelor"³³. V. Tufescu crede că "prosperitatea târgului din primele două-trei veacuri după descălecat îi explică (...) și numele"³⁴.

În cadrul acestei probleme sugerăm luarea în calcul și a unei alte ipoteze: posibilitatea ca numele orașului să preia numele mai vechi al (unui) Bahluiet (ului) - pârâu care s-ar fi putut numi "Crasna", și de aici "Târgu Crasnei", "Târgu de pe Crasna". Situația aceasta este frecvent întâlnită în Moldova medievală, numele Siretului, Sucevii, Bârladului, Vasluiului, Troțușului, Hârlăului (în evul mediu s-a numit și Bahlovia) fiind doar câteva exemple în acest sens. O hartă a Târgului Frumos din secolul trecut încă mai păstra amintirea "Bahluietului vechiu"³⁵, dacă nu cumva este vorba despre vechiul curs al actualului Bahluiet. Ar putea fi un argument în sprijinul presupunerii noastre un document din 24 ianuarie 1660, care amintește două sate "cu seliști și cu hotar din Târgu Crasna"³⁶; satele fiind din preajma Târgului Frumos nu poate fi vorba decât despre această localitate. Deoarece documentul citat este o traducere din 1808, e posibil ca diacul să nu fi tradus din slavonă numele orașului. Confirmarea acestei ipoteze ar surveni în momentul în care ne vom convinge de existența a două Bahluiete, dintre care unul s-ar fi numit "Crasna".

Până la presupusa confirmare, pe linia lui Costăchescu, vom spune că, probabil, în vechime așezarea era numită de localnici T â r g u F r u m o s și nu Târgu Crasna. Mai putem sugera că diecii și uricarii cancelariei slavone, dintru început au tradus cuvântul "frumos" prin "краснъ" și variantele sale. Putea să nu fie așa, căci întâlnim în documentele medievale și cuvântul "frumos" netradus; după cum se putea impune și în vorbirea autohtonilor expresia sla-

²³ Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. II, Moldova, București, 1966, p. 526-527.

²⁴ Victor Tufescu, *O regiune...*, p. 398.

²⁵ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XII, Iași, 1924, p. I (în continuare: Ghibănescu, *Surete*).

²⁶ Vezi N. Dărăngă, *op. cit.*, p. 6.

²⁷ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 73.

²⁸ N. Iorga, *Privilegiul*, p. 36-37.

²⁹ N. Dărăngă, *op. cit.*, p. 6; acordă credit și unei legende, precum și faptului că la Târgu Frumos s-ar fi ținut târguri frumoase de vite cornute și porci.

³⁰ Const. C. Giurescu, *op. cit.* p. 297.

³¹ Al. Obreja, *Dicționar geografic al județului Iași*, Iași, 1979, p. 225.

³² M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1923, p. 368; (în continuare: Costăchescu, *Documente moldovenești*).

³³ Idem, *Târgul-Frumos și satele din jur*, p. 6.

³⁴ Victor Tufescu, *O regiune...*, p. 392.

³⁵ Arh. St. Iași, Colecția Hărți și planuri, nr. 2142.

³⁶ CDM, vol. III, București, 1968, p. 120, nr. 481.

vonă "crasna", care s-a și consacrat în alte cazuri³⁷.

Așadar, socotim că, în lipsa unor documente care să ateste denumirea dublă a Bahluietului, explicația cea mai pertinentă legată de etimologia Târgului Frumos este tot cea îndeobște acceptată; iar mecanismul prin care s-a impus opinia că a fost cel expus mai sus.

În problema vechimii târgului de pe malurile Bahluietului, arheologia ar fi putut servi cel mai bine dacă s-ar fi întreprins săpături sistematice pe valea veche. S-ar fi depistat eventualele indicii cu privire la istoria așezării în secolele XII-XIV. Din păcate, contribuția arheologiei se rezumă la descoperirea în preajma Târgului Frumos a unei așezări întinse din secolele XIV-XV și XVI-XVII³⁸.

Așezarea, de vechimea lașilor³⁹, exista în secolul al XV-lea⁴⁰, dar ne îndoiim că ungurii au vreun merit în întemeierea ei⁴¹.

Desigur, Târgu Frumos "s-a dezvoltat din cele mai vechi vremuri"⁴², după formula lui Costăchescu. Credem însă că prin "cele mai vechi vremuri" nu trebuie să înțelegem altceva decât veacul al XIV-lea. Constantin C. Giurescu sublinia tocmai acest lucru, adăugând că era "reședința ținutului Cărligătura"⁴³. A doua parte a afirmației trebuie amendată, fiindcă încă nu suntem în măsură să precizăm, cu toată certitudinea, cui aparține prima organizare administrativă a Moldovei: lui Alexandru cel Bun sau înaintașilor săi! În continuare, istoricul citat e mai precis, susținând că "și această așezare, ca și Iași, a precedat întemeierea statului moldovean"⁴⁴.

Părerea lui Tufescu⁴⁵ care îi împinge începuturile înainte de veacul XIV, ni se pare hazardată și greu de argumentat.

Opiniile de mai sus, de cele mai multe ori, sunt impresii personale bazate pe logica istorică. Măsura veridicității sau falsității lor este greu de stabilit. Cu toate acestea, ele converg spre un anumit timp al începuturilor: cel mai devreme - prima jumătate a secolului al XIV-lea, iar cel mai târziu - primele decenii ale veacului al XV-lea.

Documentele secolului al XVIII-lea încă mai păstrau amintirea vechimii târgului. Astfel, în hrisovul din 13 iulie 1763 dat așezării de domnul Grigore Callimachi se spune că acesta "este din cele mai vechi orașe, ..." ⁴⁶.

Pe teritoriul solid al faptelor sigure intrăm atunci când ele se pot controla documentar, adică, din prima jumătate a veacului XV. Astfel, prima mențiune, implicită, a Târgului Frumos este din 12 august 1426, când ținutul Cărligăturii apare întâia oară în documente⁴⁷.

Ne îndoiim de faptul că Schiltberger pomeneste orașul în descrierea lui de călătorie⁴⁸. Informațiile contelui d'Hauterive, cum că Târgu Frumos ar fi fost întemeiat de unguri în intervalul 1433-1444 nu au nici un temei documentar⁴⁹ (vezi și nota 41).

Prima mențiune explicită a târgului este din 5 octombrie 1448. Domnul Petru al II-lea

³⁷ M. Costăchescu, *Documente moldovenești*, vol. II, p. 368.

³⁸ V. Chirica, M. Tănăsachi, *op.cit.*, vol. II, Iași, 1985, p. 419.

³⁹ N. Iorga, *Privilegiul*, p. 36.

⁴⁰ N. Dăbrânga, *op.cit.*, p. 7.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² M. Costăchescu, *Târgul-Frumos și satele din jur*, p. 2.

⁴³ Const. C. Giurescu, *op.cit.*, p. 297.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Victor Tufescu, *O regiune ...*, p. 389.

⁴⁶ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902, p. 458.

⁴⁷ DRH, A, *Moldova*, vol. I, p. 93-94; Costăchescu, *Documente moldovenești*, vol. I, p. 178-181.

⁴⁸ Victor Tufescu, *O regiune ...*, p. 389.

⁴⁹ d'Hauterive, *Memoire sur l'etat ancien et actuel de la Moldavie (1787)*, p. 56, apud Tufescu, *O regiune ...*, p. 389.

dăruia, în acea zi de toamnă, mănăstirii din Poiană(Probota), al cărui oaspete era, "toată ceara de la Târgu Frumos, să o ia în fiecare an de la toți câți vor avea cârciumi"⁵⁰. În anul următor, la 8 aprilie, Alexandrel voievod întărește dania înaintașului său și le mai dă călugărilor de la Probota "din vinul din *deseatina noastră*, în fiecare an, câte șapte buți de vin"⁵¹.

Din puținele informații deducem că zona din preajma Târgului Frumos era *foarte bogată în vii și în ceară* (în "cultura albinelor"⁵² cum ar spune Costăchescu) - un argument și acesta al cadrului natural înfloritor; de asemenea, *prezența cârciumilor* în Târgu Frumos, unde, pe lângă comercializarea băuturilor, se vindeau și alte genuri de mărfuri, cum ar fi, în cazul nostru, ceara.

Documentul din 25 august 1454 ne indică, pe lângă existența vămii, și prezența la Târgu Frumos a reprezentantului domniei ("dregătorul nostru"⁵³).

Informații precise cu privire la viața târgului din secolul al XV-lea nu mai avem. Iorga a și spus-o exact: de acum va fi pomenit "numai la întâmplări de luptă"⁵⁴.

Punând în relație informațiile secolului al XVII-lea cu referire la uricul târgului și ceea ce știm astăzi despre ocoale, rezultă că în vremea lui Ștefan cel Mare exista curte domnească și la Târgu Frumos⁵⁵. Altfel, bogata domnie a marelui domn este săracă în izvoare directe cu privire la subiectul cercetării de față. Documentul din 12 septembrie 1499, ce amintește de curtea domnească de la Târgu Frumos, nu-l putem lua în considerare, dovedindu-se falsitatea lui⁵⁶. S-ar putea, totuși, ca acesta să fi fost inspirat de documente originale, contemporane epocii lui Ștefan cel Mare și astfel să avem o *mărturie indirectă a existenței curții domnești*.

În 1513 riposta moldovenilor în fața invaziei tătarilor nu mai este decât o palidă amintire a vitejiei de odinioară. Tătarii, în frunte cu Bet Gherei "au intratu la Moldova, de au prădat țara până la Iași și au arsu târgul și ținutul Cârlegăturii ..." ⁵⁷. Acum se pare că Târgu Frumos a fost ars pentru prima oară.

Peste exact un sfert de secol marele sultan Soliman, în fruntea puhoiului turcesc, în drumul său spre Suceava, trecea și pe la Târgu Frumos⁵⁸. Ne imaginăm că așezarea abia refăcută după șocul din 1513 era, iarăși, aproape ruină.

Cu toate acestea, a doua domnie a lui Petru Rareș a însemnat pentru târg construirea, în cadrul programului de ridicare a edificiilor religioase, a bisericii domnești Sfânta Paraschiva. În condițiile în care informațiile documentare nu există, singurele indicii care au făcut ca biserica să fie atribuită lui Rareș sunt cele din *pomelnicul zugrăvit*, păstrat în proscomidia bisericii. Acest pomelnic este, de altfel, foarte cunoscut, deoarece din el a fost scos, prin lovături de ciocan, numele reneatului Iliș Rareș.

S-ar putea ca *vechea pisanie* să se mai păstreze, ea fiind "ascunsă prin tumul adăugat în fața ușii de intrare"⁵⁹, deși N. Iorga nu crede în această posibilitate⁶⁰.

* * *

După ce turcii ocupă Chilia și Cetatea Albă, după ce principala reședință domnească se

⁵⁰ DRH, A, vol.I, p.411-413.

⁵¹ Ibidem, vol.II, p.1-2.

⁵² M.Costăchescu, *Documente moldovenești*, vol.II, p.379.

⁵³ DRH, A, vol.II, p.57-59.

⁵⁴ N.Iorga, *Privilegiul*, p.37.

⁵⁵ D.Cantemir, *op.cit.*, p.93, nota 10 (informația aparține lui N.Stoicescu).

⁵⁶ D.Agache, *Un document fals de la Ștefan cel Mare*, în "AJIA", XXIV², 1987, p.613-617.

⁵⁷ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția P.P.Panaiteescu, București, 1955, p.132.

⁵⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol.I, București, 1969, p.132 (în continuare: *Călători străini*).

⁵⁹ Gh.Balș, *Bisericele și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea (1527-1582)*, în "BCMI", anul XXI (1928), p.81.

⁶⁰ N.Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol.II, București, 1905, p.294.

mută la Iași și, mai ales, după ce, în timpul bătrânului Cantemir, polonezii și tătarii își lasă din plin urmele trecerii lor prin Moldova, situația Târgului Frumos se înrăutățește. Cum ar spune un domn de la sfârșitul veacului al XVIII-lea: "și din vreme în vreme, mergând spre scădere și împușinare de oameni, au rămas de se află (...) la proastă stare"⁶¹.

Iată câteva momente mai importante dintr-o vreme plină de frământări politico-militare:

- la 8 septembrie 1602 în oraș se afla fugarul Simion Movilă⁶²;
- ungurii lui Ioan Kemeny, sprijinitori ai lui Gheorghe Rakoczy al II-lea, își rezervă un popas mai îndelungat la Târgu Frumos⁶³;
- "lângă acest << oppidum elegans >>, cum traduce un polonez, fu bătut, la marginea satului Sârca, la 3 iulie 1653"⁶⁴, Vasile Lupu de oastea lui Gheorghe Ștefan;
- o socoteală a lui Gheorghe Ștefan ne arată că Târgu Frumos avea, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, călărașii săi⁶⁵; probabil că aceștia erau folosiți la transmiterea știrilor⁶⁶. Numărul lor era de 30 la 1683, reducându-se la 10 în 1717⁶⁷; ei plăteau o dajde specială de 5-6 galbeni⁶⁸;
- un document lacunar din 1662, emis de Eustratie Dabija voievod, ne înfățișează că târgul era pur și simplu "pustiu"⁶⁹;
- între anii 1686 și 1692 o mare parte a populației va părăsi așezarea, sub presiunea deselor incursiuni poloneze și tatăre. Curții domnești i se va da din nou foc⁷⁰;
- în timpul domniei lui Constantin Cantemir se organizează steaguri de lefegii "în Roman și în Cozmești și-n Târgu Frumos..."⁷¹, dintre codrenii tălhari prinși de prin Țara de Jos;
- târgul de pe malurile Bahluiului nu a fost numai un loc de popas pentru soliile ce veneau din vest și din nord⁷², ci și un loc de refugiu pentru o parte a boierimii în vremuri de tristețe. Așa se întâmplă, de pildă, în 1711, când în fața atitudinii mascate a lui Dimitrie Cantemir, unii dintre boieri "și-au pornit casele (...) la Târgu Frumos, alții în altă parte, după cum au putut"⁷³.
- în trecere pe aici au fost și suedezi, cu ocazia staționării lor în Moldova⁷⁴, dar lucru mai grav, orașul va fi nevoit să suporte, pe la 1738-1740 armata rusească⁷⁵.

* * *

⁶¹ Idem, *Documente Callimachi*, vol. I. p. 458-460.

⁶² Idem, *Privilegiul*, p. 37.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*; Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolul al XVII-lea*, București, 1983, p. 183-185.

⁶⁵ N. Iorga, *Privilegiul*, p. 37; idem, *Studii și documente*, vol. IV, București, 1905, p. 263.

⁶⁶ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord.: O. Sachelarie și N. Stoicescu, București, 1988, p. 80-81.

⁶⁷ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediția Nistor și Ariadna-Camariano Cioran, 1965, p. 201.

⁶⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 263; vol. XVI, p. 228-229.

⁶⁹ *CDM*, vol. III, p. 187, nr. 822.

⁷⁰ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediția Gabriel Strempel, București, 1986, p. 312.

⁷¹ *Ibidem*, p. 315.

⁷² *Călători străini*, vol. V, p. 517-518; vol. VIII, p. 326; P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 99-100, 110 și 111.

⁷³ *Cronica Ghiculeștilor* ..., p. 93.

⁷⁴ *Călătoristrăini*, vol. VIII, p. 323-345.

⁷⁵ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 825-826.

Urice de proprietate, similare acelor c h a r t e ale orașelor apusene⁷⁶ vor fi avut majoritatea așezărilor urbane din Moldova, dacă nu toate. S-au păstrat numai două: al Vasluiului și al Bârladului. Un asemenea uric încă exista pentru Târgu Frumos în veacul al XVII-lea. Aici se pare că erau însemnate hotarele, după cum sugerează Costăchescu⁷⁷, satele din ocol, dar și multe alte elemente de organizare a vieții urbane⁷⁸. Opinia lui Costăchescu este întărită de cele câteva documente care evidențiază faptul că, în cazul anumitor pricini, se apela la uricul târgului. Iată două cazuri:

- la 28 iunie 1635⁷⁹, ajungându-se înaintea lui Vasile voievod pentru a se clarifica o dispută dintre mănăstirea Hangu și un anume Tănase se invocă și "uricul ce l-a avut Târgul Frumos de la bătrânul Ștefan voievod"⁸⁰;

- la 2 aprilie 1673 este adus în fața marelui vomic Miron Costin "uricul Târgului Frumos care le scrie în semne din movile în movile"⁸¹.

În ceea ce privește *pecetea târgului*, aceasta "reprezintă, simbolic, înseși autoritatea locală, constituită și recunoscută ca atare"⁸².

Pecetea apare pe câteva documente originale din secolul al XVII-lea⁸³ (vezi *Anexa*). Aceasta este de formă circulară. Analiza ei ne evidențiază existența într-un scut simplu a unei păsări cu aripile desfăcute și ciupind - opinie aparținând lui Gh. Ghibănescu⁸⁴, zburând, după părerea lui N. Iorga⁸⁵. În partea stângă se află soarele, iar în dreapta, uneori, luna⁸⁶. Scutul este încadrat de un cerc; deasupra scutului, în interiorul cercului, se găsește o cruce, în corespondență directă cu o altă cruce din exergă. Legenda care se află aici, în limba slavonă, are următorul conținut: "+pieceatâ krasnâi trăgăstâ" (în traducere: "pecetea Târgului Frumos").

O anume controversă există în privința păsării reprezentată în scut. Ar putea fi o *barză* (opinia istoricului ieșean Ștefan Gorovei) sau o *pasăre oarecare* din cele multe ce vor fi viețuit prin codrii Cărligăturii de altădată (părerea lui Ghibănescu, la care subscriem și noi), dar e foarte greu de acceptat că un târg cu un asemenea nume și-ar fi pus în stemă o ... *cioară*. Oricum, pecetea, prin formă și conținut este un semn neîndoielnic al vechimii așezării⁸⁷.

Nu ne îndoim că astfel de peceti au existat și în veacul al XVI-lea. Sperăm că extinzând cercetarea și la secolul al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor vom descoperi și alte documente având pecetea Târgului Frumos.

După cum se știe, schimbările de sigilii erau foarte rare⁸⁸. Gh. Ghibănescu ne atrage atenția că, pe un document din 7 mai 1667, apare o pecete a Târgului Frumos având în scut o ... *broască*⁸⁹ (document nepublicat). În acest caz cred că se impune a păstra o anume circumspecție. După cum tot aceeași atitudine trebuie avută și în legătură cu afirmația a doi cunoscuți he-

⁷⁶ P.P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii române*, București, 1969, p.289.

⁷⁷ M. Costăchescu, *Satul Prigoreni cu trupurile sale, Avrămienii și Râul (din jud. Iași)*, în "Ioan Neculce", fascicula 5 (1925), p.41.

⁷⁸ P.P. Panaitescu, *Introducere ...*, p.290.

⁷⁹ M. Costăchescu, *Satul Prigoreni ...*, p.47.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ M. Costin, *op. cit.*, p.148-149.

⁸² N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1971, p.366.

⁸³ Gh. Ghibănescu, *Pecetea Târgului Frumos*, în "Opinia", nr. din 23 martie 1912, p.3; Biblioteca Academiei Române, CLIV/174 (prin intermediul lui Ștefan S. Gorovei).

⁸⁴ Gh. Ghibănescu, *Surete*, vol. III, p.248.

⁸⁵ N. Iorga, *Privilegiul*, p.38.

⁸⁶ Biblioteca Academiei Române, CLIV/174.

⁸⁷ Sugestie primită din partea lui Ștefan S. Gorovei.

⁸⁸ N. Grigoraș, *Instituții feudale ...*, p.365.

⁸⁹ Gh. Ghibănescu, *Pecetea ...*, p.3.

raldiști, D.Cemovodeanu și I.Mănescu, potrivit căreia pe sigiliul Târgului Frumos ar fi reprezentate *spice de grâu*, ca un "insemn purtând imaginea produselor cultivate pe moșia orașului"⁹⁰.

Pentru a contura o sumară imagine a Târgului Frumos văzut de străinii în trecere prin aceste locuri am apelat la mărturiile acestora adunate în cele opt volume de "Călători străini", precum și la câteva texte mai puțin cunoscute. Relatările, după cum ne vom convinge, nu sunt prea măgulitoare, ele fiind făcute de oameni obișnuiți cu un alt standard de viață.

Astfel, pentru suedezul Hildebrandt așezarea "seamănă cu un bastion"⁹¹.

Un text care a trecut neobservat este acela publicat de Viorica Lascu în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj⁹². Este vorba de relatarea misionarului apostolic italian Antonio Giorioni de la 1688. Desigur, orașul purta amprenta trecerii polonezilor, dar ne îndoiim că numai aceștia au contribuit la aspectul de ruină pe care îl relevă misionarul. Italianul precizează că târgul este situat într-o câmpie frumoasă și că în preajma lui venea "principele din când în când pentru a se reculege, ocupându-se de vânat și de pescuit"⁹³.

În jurnalul de campanie al lui von Weismantel este des pomenit cu apelativul "orașelul"⁹⁴ sau "lărgușorul"⁹⁵. Acest străin, în fața evidentei discordanțe între denumire și înfățișare, oarecum descumpănit, notează: "a putut să fie numit astfel înainte, dar, acum, seamănă foarte mult cu un sat urât"⁹⁶.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea arăta cam la fel, mai ales că începuse exodul evreilor din Galiția, fapt care își va pune amprenta asupra atmosferei ce va domni în Târgu Frumos în veacurile următoare. Fapt este că, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, așezarea de pe Bahluiel începe a fi socotită în rândul orașelor mici ale Moldovei⁹⁷, mergând pe panta unei decăderi evidente, cu puține șanse de redresare, mai ales din momentul în care Pașcanii încep a deveni un important nod feroviar și industrial.

Sperăm ca acest material să însemne un pas înainte pe drumul deschis de Iorga și preotul Dărăngă la începutul secolului, drum continuat apoi de încercările lui Mihai Costăchescu. Intenționăm să consacram un nou articol evoluției hotarului și ocolului domnesc ale Târgului Frumos, urmând ca, pe viitor, extinderea cercetării la secolele al XVIII-lea și al XIX-lea să ne ofere o imagine cât mai completă a ceea ce a însemnat acest târg în evul mediu.

⁹⁰ D.Cemovodeanu, J.N.Mănescu, *Noile streme ale județelor și municipiilor din RSR*, în "RA", LXXXIV, nr.1-2, 1974, p.9.

⁹¹ *Călători străini*, vol.V, p.596.

⁹² V.Lascu, *Documente inedite privitoare la Țările Române în secolul al XVII-lea*, în "AIAC", 1969, p.256-257.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Călători străini*, vol.VIII, p.333

⁹⁵ *Ibidem*, p.326.

⁹⁶ *Ibidem*, p.345.

⁹⁷ Gh.Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p.109-110.

ANEXĂ

PECETEA TÂRGULUI FRUMOS

Document din 23 iulie 1654

Biblioteca Academiei. Document nedatat.